

BENEDEK ELEK TANÜGYPOLITIKAI LAPJA:
A „NEMZETI ISKOLA” (1894–1903)

1867-ben a kiegyezés 12-ik törvénycikke létrehozta a dualista rendszert Ausztria és Magyarország között. „Bár elsősorban a magyar uralkodó osztályoknak hozott jelentős előnyöket, kedvezően hatott az ország gazdasági, társadalmi fejlődésére. A kapitalizmus fejlődése az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt meggyorsult . . . A gazdasági fejlődés ütemét fékezte az országnak az iparilag fejlettebb Ausztriától való függősége, ill. a mezőgazdaságban fennálló birtokviszonyok.”¹

„A dualizmus időszakában a közoktatás is jelentős fejlődésen ment keresztül. A kapitalista fejlődés igényeinek megfelelően napirendre került a közoktatás polgári rendszerének kiépítése. A polgári fejlődés megkívánta, hogy a dolgozó tömegek legalább elemi ismeretekkel rendelkezzenek, hogy a lakosság jelentős részének általános és szakmai műveltsége, kulturális színvonala emelkedjék. A feudális maradványok továbbélése s maga a kapitalista fejlődés is áthághatatlan akadályokat gördített a néptömegek művelődésének útjába.”²

A polgárság, különösen annak radikális szárnya, a munkásosztály egyre intenzívebben támadja a közoktatáspolitikát. A munkásosztály és a radikális polgárság, valamint a haladó tanügyi szakemberek ebben a gazdasági és politikai közegben, annak vetületeként a közoktatás-politikában hallatlan erőfeszítéseket tettek a problémák feltárására, a magyar tanügy új koncepcióinak, haladó eszméinek kibontakozásáról, a korszak publicisztikai törekvéseiről szemléletes és sokoldalú kép tárul fel előttünk „A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban” című kötetből.³ „Mivel leghatásosabban, legbátrabban a munkásságnak és a radikális értelmiségnek a sajtókiadványai használták a kritika fegyverét”, ezért a válogatás elsősorban a baloldali lapok közül történt. A Nemzeti Iskola című lap nem tartozott az említett kategóriába. Mégis jelentős haladó pedagógiai szaklapnak nevezhető. Főszerkesztője *Benedek Elek* írói tevékenységét az egész magyar pedagógus-társadalom szolgálatába állította e lap hasábjain.

Benedek Elek (1859–1928) a Kisfaludy Társaság tagja, rendkívül termékeny és népszerű író, a magyar népmese és népmonda kiváló ismerője és irodalmi művelője. Elek nagyapó néven a magyar gyerekek kedvenc írója, aki az ifjúsági irodalmat maradandó művekkel gazdagította. Tanárnak készült s

¹ A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Szerk. *Ravasz János*. Bp. 1960. 94–98.

² *Köte Sándor*: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában. Bp. 1975. 38–39.

³ A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban. Szerkesztette, a bevezetést és a jegyzeteket írta *Felkai László*. Bp. 1959.

ha nem is tanított soha, írásaival a magyar gyermekvilágnak nevelője volt egész életén át. Tíz évig alapította és szerkesztette a Nemzeti Iskola c. tanügyi lapot, 1907–1910-ig a Néptanítók Lapját. Alapította és szerkesztette a Magyar Kritika c. folyóiratot, 1889-től. Az *En Ujságom* c. gyermeklapot (*Pósa* Lajossal együtt), később a Jó Pajtás c. gyermekújságot és a Kis Könyvtár c. ifjúsági vállalatot. Ez utóbbinak köteteiből mintegy húszat ő írt. 1921 után Erdélyben élt, megalapította a Cimborák c. gyermekújságot és Az *En* Könyvtáram c. ifjúsági könyvvállalatot.⁴

A Nemzeti Iskola programja

A Nemzeti Iskola hetilapként jelent meg; alapítója, tulajdonosa és felelős szerkesztője *Benedek Elek* volt 1894-től 1903-ig; a helyettes szerkesztő: *Földes Géza*, haladó szellemű, éles látású újságíró.

E tíz esztendő alatt a Nemzeti Iskola széles fronton vívta – céljaihoz mindig hűen – harcát a magyar közoktatásügy korszerűsítéséért, elsősorban a hivatalos irányító fórummal: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal szemben, mindig a tanárok és tanítók oldalán.

Benedek Elek lapvállalkozásának alapvető célja az volt, hogy egységes táborba szervezze a hazai tanítókat és tanárokat. Olyan orgánumot teremtett, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy a pedagógusok e két rétege egymáshoz közelebb kerülve kicserélhesse gondolatait, tapasztalatait, közösen keresse a problémák megoldását. „Programunkhoz híven – írta – egy minden irányban független, a tanítók és tanárok erkölcsi és anyagi érdekeit lelkesen védő újságot adunk a tanárság és tanítóság kezébe, s ehhez a programunkhoz semmiféle körülmények között nem leszünk hűtlenek.”⁵

Az ekkor már híres meseíró óva intették kortársai, barátai a vállalkozástól. *Gyertyánffy István* például az alábbiakat írta egyik kritikájában, meseköteteinek kiadása alkalmából:

„Óhajtuk, hogy egyfelől becsülje meg maga *Benedek* ezt a megbecsülhetetlen szép tehetségét azzal, hogy maradjon hű irodalmi munkásságának ez ágához s ne hagyja magát semmiféle külső ephemer sikerek által más irányba tereltetni. Például ne pazarolja erejét pedagógiai lapszerkesztésre, mely téren eddigi kísérletei után ítélve – a nélkül, hogy intenczióinak fontosságát e téren is kétségbe vonni akarnók –, úgy látszik, nem sok maradandó dicsőséget fog magának szerezni.”⁶

Benedek Elek ugyanebben a számban válaszolt *Gyertyánffy* kritikájára. Megköszönte, hogy bírálatában nem az ellenzéki újság szerkesztőjét vette figyelembe és megjegyezte, hogy „tévedés azt hinni, hogy a Nemzeti Iskola – pedagógiai lap”. „A Nemzeti Iskola nem zárkózik el ugyan a nagyobb és fontosabb pedagógiai kérdések elől, de elsősorban aktuális tanügypolitikai újság akar lenni. Védelmeszövege, szószólója a tanárok és tanítók anyagi és erkölcsi érdekeinek... ha úgy tetszik, egy radikális újság, üldözője minden visszaélésnek, méltánytalanságnak nem kacsingatván sem jobbra, sem balra.” „*En* olyan újságot akarok csinálni, amilyen nincs, de amilyenre nagy szükség van. A mese mellett napról napra írom a valóságot is, de a fő végre is az: való-e, hogy nem mese, amit írok-a

⁴ Vö. *Pedagógiai Lexikon*. Főszerk. *Nagy Sándor*. Bp. 1976. I. 140–141.

⁵ *Nemzeti Iskola* (a továbbiakban: NI), 1894. I. 1. „A Nemzeti Iskola kiadóhivatala”

⁶ NI 1894. III. 9. „Nemzeti szellem az iskolában”

Nemzeti Iskolában? ha ez való, akkor nyugodt vagyok affelől, hogy a Nemzeti Iskolával egykoron nem mulóbb dicsőséget szerzek, mint a Magyar Mese- és Mondavilággal, melynek csakugyan minden közleménye valóban – mese.”⁷

A szándék tehát, amely *Benedek Elek*et vezette, konkrét igényből fakadt, reális éleslátással párosulva. Hallatlan lelkesedéssel, élesre kihegyezett tollal látott neki a nagy vállalkozásnak 1894. január 1-én.

„Ne beszéljünk a nemzeti kultúra egységéről addig, ameddig az iskola magyarul kezd, a hadsereg németül folytatja . . . Legyen [a Nemzeti Iskola] tanárnak, tanítónak politikai lapja.” *Nemzeti kultúra – politika: e kettős, egybefonódó célkitűzés* vezette *Benedek Elek*et a lap szerkesztésében, így foglalva össze elképzeléseit:

1. Minden kérdést a nemzeti kultúra szempontjából kell megvizsgálni.
2. A cél a nemzeti állam tökéletes, teljes kiépítése.
3. Tökéletes egyéni szabadság.⁸

A lap fennmaradását azonban már 1902-ben súlyos anyagi gondok veszélyeztették. A novemberi számban *Benedek Elek* új tervet közölt: napilapot kellene szerkeszteni. A Nemzeti Iskola képviselné a fundamentumot, erre épülne, hasznos tapasztalatait és célkitűzéseit átvéve a *Magyar Világ* című napilap. 1902. december 13-án a szerkesztők bejelentették az olvasóknak, hogy a Nemzeti Iskola megszűnik, beolvad a meginduló *Magyar Világ*ba. A terv azonban meghiúsult: a *Magyar Világ* nem indult meg, *Benedek Elek* visszavonult Erdélybe, s a Nemzeti Iskolát *Földes Géza* szerkesztette tovább, egészen annak 1915-ben bekövetkező megszűnéséig.

A Nemzeti Iskola küzdelmeinek főbb területei

Szemben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal. 1894. június 16-án *Eötvös Loránd* lett a közoktatásügyi miniszter. Elődjének, *Csáky Albinnak* tevékenységéről kritikai elemzést közölt a lap ezzel a summázattal: „*Csáky* perfekt gavallér, áldozata az egyházpolitikának . . . jóakarátú dilettáns.” Egyetlen alkotása a „göggös bürokratizmus”, amely az egész minisztérium tevékenységét jellemzően, teljes szakadékot eredményezett a gyakorlati élet és a felső vezetés között.⁹

Izgalmas várakozással s megfogalmazott igénnyel tekintettek *Eötvös* működése elé. Mi várja az új minisztert? Elsősorban „harc a főpappal! A kultuszminiszter nem lehet adminisztrátor! Nemzeti kultúrpolitikát kell neki csinálni”.¹⁰ Az egyetemi tanárból lett miniszter azonban képtelen volt megküzdeni ellenségeivel (elsősorban az egyházzal) s így 1895-ben már *Wlassics Gyula* az új kultuszminiszter. Beköszöntő beszédére *Benedek Elek* a következőképpen reagált:

„A nemzeti kultúra felvirágoztatását ígéri *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ezek a szavak üres frázisok. Sokat ígér az új közoktatásügyi miniszter, ha a felét beváltja, már sokat tett. De mi mindaddig kételkedünk a nemzeti állam kiépítésében, ameddig kormányaink a nemzeti kultúrára áldozzák a legkevesebbet. *Wlassics* programja hirtelenében csinálódott, nem tett ránk kedvező hatást. A népoktatási törvény bejelentett

⁷ Uo.

⁸ NI 1894. IV. 14. „Kaució”

⁹ NI 1894. VI. 16. Vezércikk

¹⁰ Uo.

revíziója valóságos nemzeti szükség. Bejelenti a tanfelügyelőség reformját is. Segíteni akar a tanárihiányon. Az egységes középiskolának híve, de nem tartja sürgősnek rendezését.

Egy bizonyos: nemzeti politikát nem lehet pénz nélkül csinálni. Ameddig nem becsüljük anyagilag jobban a pedagógust, hiába reformáljuk a tanító- és tanárképzést. Ameddig az államnak nem lesz arra pénze, hogy az ország minden iskolájába becsületesen taníttassék a magyar nyelv, frázis marad a nemzeti állam, nemzeti kultúra.”¹¹

Fenntartással fogadták tehát *Wlassics* programját és a legapróbb részletességgel közölték a parlamentben elhangzottakat. A miniszter valóban sokat ígért, de reformtervezete alapjaiban nem érintette az akkori magyar közoktatásügyeket. Látszateredményekre törekedett, amelyre az akkori kor liberális politikája kényszerítette őt.

Ezt bizonyítja koncepciója is:

„Először a népoktatásról. Az általános igényű államosítás nem olyan egyszerű. Nem az a fő, hogy ki tartja fennt, hanem, hogy jó e az iskola. Megfelel-e a magyar állameszme követelésének? Nem helyes politika az egyházat megfosztani ettől a jortól, mint a legnagyobb iskolafenntartót. Revízióra szorul az 1868 törvény, mert több irányban hiányos. Nem intézkedik a felekezeti tanítóképezdéknél a tanárok képesítéséről. Ezek botrányos állapotban vannak. Revízióra szorul a tanárképzés és képesítés ügye, a tanfelügyelet is.

Középkutatás. A jövő iskolája az egységes középiskola. A reformokban mint célt kell követnünk ezt az irányt. De ma ez még nem aktuális kérdés. Helyette három fontos kérdés merül fel.” Ezek a következők: a túlterhelés; a nemzeti elem erősítése a tantervben (magyar történelem, magyar irodalomtörténet), a görög-pótló tantárgyak. „A fő baj a particiális tanárihiány s a gyakorlati tanárképzés elégtelensége.”¹²

Benedek Elek mélyreható kritikában részesítette a miniszter programját, így foglalva össze mondanivalóját: „A népoktatásra vonatkozó részből két dolog bontakozik ki: 1. Hogy a népoktatásügy terén egyetlen jó intézmény sincs. Mert hiszen maga a miniszter a népoktatási törvényt revízió alá akarja vétetni . . . 2. Nem kívánja államosítani a felekezeti iskolákat, pedig csak ez lehet a megoldás . . . Az anyakönyvvezetés kinek a joga? Vajon mi fontosabb az állam számára, hogy ki anyakönyvezi, vagy hogy ki nevei a honpolgárt?!”¹³

Az államosítás mellett a haladó pedagógusok fő törekvése a *nemzeti szellemű iskola megteremtése*. Nem véletlen, hogy *Benedek Elek* folyóiratának neve is erre utal. Az elnémetesedett hazai közoktatást magyar szelleművé kell átalakítani, s ezért középponti helyet kell benne biztosítani a magyar nyelv művelésének, valamint a nemzeti szellemű tananyagnak, az állampolgár nevelése érdekében. „Az iskola nemzeti iránya két tényezőtől függ: a tanítótól és a tantervtől – írta *Földes Géza* –; ha e kettő nemzeti irányban működik, nemzeti lesz a harmadik, a tanuló is.”

A tananyagot azonban a közoktatási miniszter szabja meg. Ennek köszönhető, hogy a jelenlegi tanterv szándékosan eltereli a népiskolát igazi rendeltetésétől és kiszolgáltatja a felekezeti érdekeknek. „A népiskola feladata az állampolgár nevelése” – állítja szembe a nemzeti nevelést a Nemzeti Iskola a felekezeti célú iskolákkal.¹⁴

¹¹ NI 1895. I. 26. „Nemzeti állam”

¹² NI 1895. II. 2. „Közoktatási vita”

¹³ Uo.

¹⁴ NI 1895. II. 16. „Tanterv”

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal szembeni küzdelmében korszerű gondolatokat képviselt a Nemzeti Iskola. Információszerzésük rendkívül gyors és pontos volt, s így időben tudtak reagálni minden eseményre.

A pedagógusok egysége. Minden év húsvétján összeültek a hazai pedagógusok, hogy kicseréljék tapasztalataikat, közösen keressenek orvoslást az égető problémákra. A „húsvéti gyűlések” a pedagógustársadalmon belül a rétegek találkozója volt. Külön-külön üléseztek, azonos munkaterületi gondokat tárgyalva. Minden összejövetelen felmerült az *első egyetemes tanítói gyűlés* emléke, újra megrendezésének gondolata. A millénnium felé közeledve a Nemzeti Iskola hasábjain is egyre terjedelmesebb cikkekben számoltak be az 1896-ra tervezett *második egyetemes tanügyi gyűlés* előkészületeiről. 1895-ben így írt erről *Benedek Elek*: „Az ezredév ünnepe közeledik. 1848 óta ilyen lelkesült hangulatban nem láttuk a tanárokat, tanítókat. Akkor az első egyetemes tanítógyűlés hozta őket össze, s ma a második egyetemes kongresszusra készülnek. Akkor új eszmékért lelkesültek a tanítók, s ma is még mindig azokért harcolnak.”

A legfőbb követelés valóban 1848-ból való: „A tanító az álladalom köztisztje legyen, hogy a tanítók hitfelekezeti tekintete nélkül az álladalom organizmusában külön státushivatalnoki testületet képezzenek.” S ami ebből következik: 25 évi szolgálat után nyugdíj; a közoktatásügyi minisztérium a vallásügyi minisztériumtól elválasztassék; a tanító tisztet fizetést kapjon. S a jelszó is a régi: „Legyenek egyes a tanítók, és a növendékek is egyes lesznek!”¹⁵

Az 1896-ban összeült második egyetemes tanítói gyűlésről részletesen tudósított a Nemzeti Iskola. Részletesen közölte a miniszter megnyitóbeszédét, majd pedig *Földes Géza* hozzászólását.¹⁶ Ennek legfőbb pontjai:

Az iskolák belső életének reformja a nemzeti szellem alapján! Egységes tanítás, tanterv!

A magyar állameszmét meg kell védeni a felekezeti iskolákban folyó aknamunkával szemben!

A felügyelet egységesítése, azonos ellenőrzés és követelmények a felekezeti és az állami oktatási intézményekben.

A tanító felett az állam rendelkezék, felekezeti hovatartozására való tekintet nélkül. „Ha a papot eltartja az oltár, nem jogos-e, hogy a tanítót is tartsa el a katedrája?” Sürgősen rendezék a tanítók fizetését! Emeljék feljebb a tanítóképzés színvonalát! Az iskolarendszerben kapcsolják össze a fokozatokat, tegyék lehetővé mindenki számára a feljebbjutást a tanulmányokban!

A megnyitó ülés után 15 szekcióban folytatták üléseiket az összegyűlt szakemberek. A második egyetemes tanítói gyűlés befejezése után a Nemzeti Iskola hasábjain *Földes Géza* tollából jelent meg értékelés.¹⁷

Véleménye szerint az elhangzott hozzászólások hűek voltak a közös célhoz. A kongresszust az egységért való lelkesedés jellemezte. „Se vallás, se iskola, se nyelv nem választhat el egymástól bennünket . . . Jelszava az iskola egységes joga!”

¹⁵ NI 1895. IV. 13. „Húsvéti gyűlések”

¹⁶ NI 1896. VI. 11. „II. egyetemes tanügyi kongresszus”

¹⁷ NI 1896. VII. 18. „A kongresszus után”. – Az 1896-i második egyetemes tanítói gyűlés értékeléséről l. *Köte* i. m. 73–74.

A reményeket azonban nem váltotta be a gyűlés. „Hajója már kezdett süllyedni akkor, amikor *Berzeviczy* Albertet választották képviselőül . . . Mit keres Saul a próféták között?” *Berzeviczy* programját – amely tulajdonképpen *Wlassics* miniszter programja volt – ugyan másnap leszavazták, de az egész kongresszus munkáját megmérgezte ez az indítás. „A kongresszust az operett színvonalára süllyesztették. Mi maradt meg a kongresszus határozataiból? Az oktatástörténet. Csak illúziót kaptak az emberek. Mi nem érjük be ezzel, feladatunk az örökös.”

Az egység kérdése azonban nemcsak a VKM vonatkozásában marad nyitott, hanem a pedagógusok egymás közötti kapcsolatában is.

„Az elemi iskolai tanító bizalmatlan a polgárral szemben, a polgári iskolait lenézi a középiskolai s ha külön-külön tanácskoznak, elszigetelni szereti valamennyi magát. Az oka a kenyér. Harminc esztendő alkalmatlan életünkben – írta *Benedek Elek* – ez a harc a legelkeseredettebb. Ennek oka csak a kenyér volna? . . . Nem, hanem egy olyan iskola, amelyet ötletszerűen akkor alkottak meg, amikor az 1868. XXXVIII. t.c. készen volt s amelyet kiváló jó akarattal, de mégis némi felületességgel illesztettek bele a már kész szövegbe s ez a polgári iskola. Azóta vajúdik ez az iskola s folyton keresi helyét az iskolatípusok között. Tanárai azt hiszik, az a baj, hogy a népoktatás keretébe tartoznak. A középiskolaiak viszont odaillőnek tartják. És e küzdelemben benne van a tragikum is. Az elemi tanítót sértik azzal, hogy a népoktatást így lenézik, a középiskolai tanárokat bántja, hogy őket még egyenlőeknek találják tartani a pedagógium (tanítóképző) neveltjeivel. Vagy másik példa: Ott vannak a felsőbb leányiskolák szemben a polgári leányiskolákkal. Elzárkóznak a szerényebb tisztviselők gyermekei elől a magas tandíjakkal, s akárhányszor elgazdagodott kofák, hentesek lányai foglalnak helyet a padjaikon, de azért fennen hirdetik, az előkelő emberekért szükséges ez iskola. Így vannak a tanítás eredményével is. Harmincöt gyermek a legtöbb amott egy osztályban s míg itt ugyanakkor 50–60. Az eredményt fitogtatják és ezt a tanárok magasabb képzettségének javára írják, azt azonban elfeledik, hogy akárhány felsőbb leányiskola van, amelyben egy középiskolai okleveles tanár sincs. De a fizetés magasabb s a kenyér is nagyobb. Én hiszem, hogy a politikai élet változása változást hoz az iskolák életére is. Hiszem, hogy a becsületes kormányzás legszebb eszköze az iskola lesz.”¹⁸

Igy buzdította a tanítókat és tanárokat *Benedek Elek* a hön óhajtott összefogásra, egységre, amely nélkül nem valósulhat meg eredményes harc a közös problémák területén.

A pedagógus tekintélye és a sajtó. A századforduló hazai közoktatás-politikája nemcsak anyagilag hagyta alacsony sorban a tanítót, de erkölcsi tekintetben is nyirbálta tekintélyét. Ezt az iskolakötelezettség sem növelte, sőt inkább ellenségeket szerzett a tanítónak. A Nemzeti Iskola 1899. évi február 18-i számában érdekes gondolatokat vetett papírra a főszerkesztő:

„Korunk a rohamos haladás kora, szokták mondogatni. Haladunk is, igaz, minden téren rohamosan, mint a szabadjára hagyott paripa a lejtőn. Így halad a tanári, tanítói tekintély is. Szavunknak lassan annyi súlya sem lesz, mint a római rabszolga ludi magisternek. A mi tanáraink még nem rendelkeztek ilyen nagy tudással, mint a mai tanárok, mégis tiszteltük őket, a kegyelet bizonyos nemével tekintettünk rájuk. Mindez még ma is kellemes emlék.

És íme a változás, a mai diák, aki gyermekünk is lehetne, már más szemmel néz a tanárra, tanítóra. Jól tudja hogy a tanár és tanító fizetésért tanít, hogy növendéket tanítani köteles. . . A tanuló jól ismeri a fegyelmi szabályokat és ha a tanító ezt vele szemben elvétí, szórol-szóra idézi a megfelelő paragrafust.

S most legújában már kórusban kiabálják: vasárnap nem tanulunk, a miniszter kiadta a rendeletet! És itt álljunk meg

Honnan tudják ezek a tanulók? Az újságokból.

¹⁸ NI 1899. IV. 1. „A mi húsvétunk”

Hogy kerülnek ezek oda?

Hogy nekünk ne rendelkezzenek, ezt senki sem kívánja, s hogy e rendeletek közül sokra égető szükség van, azt is elismerjük; de minden szennyesünket ne hurcolják a piacra, hogy minden alkalommal ne cözögerezzenek ki, ezt megköveteljük!

De kitől követeljük?

Elsősorban a sajtótól kellene, de ez kapva kap az alkalmon, ha a tanárnak csúfolt szörnyetegen végig vághat amúgy istenigazában. Ismerjük a sajtót. A sok kiváló és tehetséges embert majmolni, idemenekülnek az iskolában félre ismert nagyságok is. Idejutottunk hát, hogy a tanárok leckézése szenzáció. A szerkesztő meg a közönség kedvét keresi . . . A hírek tehát első kézből származnak. Ez az oka annak, hogy a gyermek hamarabb tudja, mi a joga, mint a tanár, hogy mi a kötelessége.

Mi elhisszük, hogy a miniszter tanácsosai szorgalmas emberek, azt is elhisszük, hogy a reklámra is szükség van, de viszont ők is higgyék el, hogy a tanár e célra kissé drága médium, melynek árát keservesen fizeti a jövő nemzedékének megfertőzött lelke.”¹⁵

Elgondolkoztató ez az írás még akkor is, ha ma már másképpen állunk a pedagógus tekintélyének tartalmával és a miniszteri rendeletekkel. Amit azonban a sajtóról ír a szerző, ma is élő probléma.

A különböző intézménytípusok problémáiról

Az alábbi cikkszemle célja az, hogy felvillantsuk a tárgyalt tízéves időszak idején a hazai oktatási intézményekben felmerült, legfőbb aktuális problémákat úgy, ahogyan azok a Nemzeti Iskola lapjain tükröződnek. Természetesen nem törekedtünk a teljes részletességre, a teljes folyamatok bemutatására. Elsősorban arra kívánunk válaszolni, hogy a felvetődő kérdésekben a Nemzeti Iskola milyen álláspontot képviselt, milyen megoldást kínált. Ezzel azt szeretnénk elérni, hogy a lap és rajta keresztül *Benedek Elek* pedagógiai és politikai karaktere árnyaltabban kirajzolódjék.

Népoktatás. 1896-ban, *Wlassics* miniszter tevékenységének kezdetén felmerült a népoktatási törvény revíziója. A Nemzeti Iskola válasza: „Nem volna ésszerűbb dolog, ha a népoktatási törvény negyedszázados fennállása után nem a törvény revíziójára, hanem annak végrehajtására gondolnánk?”²⁰

Egyházi és világi hatóságok vetekednek egymással a törvény kijátszásában, s a törvény végrehajtására hivatott közegeknek semminemű hatalom sincs a kezükben, amellyel feladatukat teljesíthetnék. Ezekre megy azoknak a községeknek a száma, amelyekben a tanköteleseknek a fele sem jár iskolába, s azok egyharmadának befogadására sincs elegendő hely a tantermekben. „Mindenekelőtt a miniszternek kellene teljesíteni a kötelességét, s gondoskodni a közoktatási szükségletek fedezéséről; a megyéknek komolyan kellene szorítani a községeket iskolaépítésre s a gyermekek iskoláztatására; a tanügyi közegeknek a tanfelügyelőknek valami kis hatáskört kellene adni, amellyel a törvényt végrehajthassák, ezekre azonban komolyan senki nem gondol. E helyett itt lesz a revízió, melyhez ugysem kell egyéb, mint egy ötletekben gazdag, zseniális kultuszminiszter s egy hangzatos miniszteri jelentés, melynek adatait úgysem veti össze a valósággal senki. Zseniális miniszter és hangzatos jelentés pedig mindig kitelik tőlünk.”

Van egy 28 év óta fennálló népoktatási törvényünk, melyet nem vesz komolyan senki – hangoztatta *Földes Géza*. Végrehajtására olyan közegeket alkalmaznak, kiket tervszerű-

¹⁵ NI 1899. II. 18. „Szomorú dolgok”

²⁰ NI 1896. III. 1. *Földes Géza*: „Tanügyi adminisztrációnk”

leg tehetetlenségre kárhozzatnak, kik még a saját érdekükben sem mernek felszólalni. S minthogy egy esetleges törvényrevízió esetén ugyanaz a minisztérium és ugyanazok a tanfelügyelők lesznek hivatva az új törvény végrehajtására: vajon lehet e emberileg feltételezni az állapotok javulását? Nem! – válaszolja a Nemzeti Iskola.

„Wlassics Miniszter Úr! A magyar tanférfiak a legnagyobb örömmel látták, hogy saját szemével kíván látni és saját fejével gondolkozni, erős akarata, nemés ambíciója kíván az ügyeken lendíteni. Szíveleje meg a fennebb mondatokat . . . vegye a kezébe azt a seprőt s üssön szét vele, legelső sorban abban az Augiás istállóban, melynek neve tanügyi adminisztráció s bízza az ügyek vezetését – s elsősorban a minisztériumban – oly emberek kezére, akik értik is és lelkesedni is tudnak azért a szent ügyért, mely hogy felvirágozni nem bír, sok tekintetben annak róható fel, hogy válogatott tehetetlen és értelmetlen emberek kezében van, akik nem az apostol lelkesedésével, hanem a zsoldért dolgozó napszámos kényszermunkájával kezelik a szent ügyet!” – zárul a Nemzeti Iskola tanulmánya.²¹

Az idézett tanulmányban *Földes Géza* rendkívüli éleslátással tárja fel az akkori helyzetet a népoktatás terén. Nyíltan hirdeti, hogy nem a törvény revíziójára, hanem teljes megvalósítására kellene összpontosítani a figyelmet. Nemcsak anyagi okok hátráltatják az iskoláztatást, hanem elsősorban politikai okok: az államnak nincs szüksége művelt állampolgárok tömegeire.

Ipariskola. Az ipart tanuló ifjak, az inasok ipariskolai oktatásának helyzetéről M. Székely János ipariskolai igazgató átfogó képet vázol fel a Nemzeti Iskola egyik tanulmányában.²²

Az ipariskola a nemzet felvirágzásának egyik nagyon fontos tényezője. Ennek ellenére rendkívül elhanyagolt területe az oktatásügynek. Az itt jelentkező problémák már tarthatatlanok, halasztást nem tűrnek. Sürgősen segíteni kell a bajokon. Főbb problémák:

1. A tanulók előképzettsége sokféle: Van, aki a betűt sem ismeri. Így teljes eredménytelenné válik az oktatás. A tananyagot képtelenek elvégezni. A minimális számtan, mértan, könyvvitel heti óraszám (1) nem elegendő az elfáradt, elcsigázott inasok oktatására s főleg nem a hiányos alapismeretek pótlására. A tanóra nagy része ismétlésekkel telik el, s így lehetetlen a haladás. Pl. az olvasás heti egy óra anyaga Európa, Magyarország. Teljesen képtelenség ilyen ismereteket minimális hatásfókkal is elsajátíttatni. Az alapvető probléma az, hogy *nincs meg az összhang az iparostanuló viszonyai és előképzettsége, valamint a tanterv között.*

2. Koruk 12 és 20 év között van. Ismeretes, hogy a nevelés területén is e korosztály jelenti a legtöbb gondot. Általános a panasz a *magatartásukra*. Koruknál fogva nehezen fegyelmezhetőek, a testi fenyítés itt hatástalannak bizonyul, nem is ajánlatos, mert gyakran előfordult, hogy a növendék visszüttött. „Kieleződött közöttük a szakmai gyűlölködés: a csizmadiák verik az asztalosokat, azok a szabókat.”

A szerző a következő javaslatokat tette a korszerűsítésre:

Az inas segéddé addig fejf nem szabadítható, amíg ipariskolai bizonyítványt nem mutat fel. Legyen a bizonyítvány kiállítására felüggeszthető. A cél az iparos osztály értelmi és erkölcsi színvonalának emelése s ezáltal a magyar ipar és kereskedelem fejlesztése, felvirágoztatása.

²¹ Uo.

²² NI 1894. IV. 21. „Az ipariskolai oktatás”

Az ipariskolai tanító évi fizetése 80–100 ft.(31) Tűrhetetlen ez az állapot. Miután a tanítóttestületet 3 évi időtartamra választják, a fizetés a nyugdíjnál nem jön számításba. Legyen tiszteséges a tanítói fizetés és számítson bele a nyugdíjba. A megválasztott tanítót csak fegyelmi úton lehessen eltávolítani.

Az ipariskolába csak a népiskola 6 osztályának elvégzése után lehessen beiratkozni.

A magatartás miatt a bizonyítvány legyen felfüggeszthető.

Az ismertetett tanulmány kizárólag iskolacentrikusan fogalmazza meg problémáit, javaslatait. Tárgyilagosan állapítja meg, hogy a tanulók előképzettsége és az ipariskola érvényben lévő tanterve nincs szinkronban. Javaslátában azonban teljesen figyelmen kívül hagyja az inasok szociális viszonyait, pedig e három tényező szoros összhangban van egymással. Így az ajánlott tervezet csak részeredményeket biztosíthat, de kétségtelenül így is nagyjelentőségű.

Polgári iskola. Egyetlen intézménytípussal kapcsolatban sem merült fel annyi vita – mind a hovatartozást, mind a létjogosultságot illetően –, mint a polgári iskolával. Ezt az iskolát az 1868-i népoktatási törvény hozta létre, népoktatási intézményként épült az elemi iskola hegvedik osztályára. A polgári iskola létének kezdetétől éles vitákat váltott ki a tanügyi szakemberek körében.

Benedek Elek lapja széles körűen, minden pedagógusréteg számára biztosította a fórumot az új elképzelések megvitatására. A polgári iskoláról szóló véleményeket *Hittig* Lajos foglalta össze 1895 márciusában.²³

„A mostani polgári iskola nem egyéb – írta a szerző –, mint fattyú középiskola, a középiskola nem ismeri el testvérének. Vagy váljon külön, vagy olvadjon be, de így nem célszerű a működése.”

Javaslatok:

A polgári iskola választassék el az elemi iskolától és legyen egyenlő fokú a középiskolával, a szakiskolákkal együtt alkosson külön intézménytípust. Tananyaga és ezáltal az általa nyújtott képzettség legyen gyakorlati irányú, középfokon.

Az elemi iskola legyen négy osztályos, erre szervesen épüljön rá a négy osztályos polgári iskola; legyen a városi polgárok iskolája; nagyobb városokban az ipari képzést megelőzően kellene elvégeztetni.

A tanárok szaktanári képesítéssel rendelkezzenek; megfelelően fizetni kell őket, mert a polgári iskola csak így tartható megfelelő minőségi színvonalon.

A szerző hangsúlyozza, hogy a polgári iskolának elsősorban a városi polgárok igényeit kell kielégítenie. Az intelligens iparosoknak nagy szükségük van a polgári iskolára. A törekvések mozgatórugója – szemmel láthatóan – egy alaposabb, gyakorlatibb, szélesebb alpműveltséggel rendelkező polgári réteg nevelése.

Szerzőnk amolyan felső-elemi iskola szerepet szánt ennek az intézmény típusnak. E szándékot párhuzamba állítva az ipariskolai törekvésekkel, éles kontraszt tapasztalható. Az ipariskola ugyanis azért küzd – mint az előző tanulmányból is kitudt –, hogy növendékei legalább a hat osztályos elemi iskolát elvégezzék, ugyanakkor a polgári iskolát is az ipari oktatás alapozására tervezik. Ez a hazai ipar fejlődése szempontjából kétségkívül jelentős igény, de az ekkori hazai körülmények között irreális törekvésnek bizonyult.

²³ NI 1895. III. 30. „A jövő polgári iskolájáról”

Kereskedelmi iskola. 1894 áprilisában egy új koncepció szerint három fővárosi polgári iskoláról le akarták választani a kereskedelmi tagozatot, külön önálló intézményt szervezve belőlük abból a célból, hogy a főváros *három önálló kereskedelmi szakintézettel* gyarapodjék.

A tervezet jóváhagyás végett már a belügyminisztériumban volt, amikor a Nemzeti Iskola hasábjain vitacikk jelent meg róla „Kereskedelmi tanár” aláírással.²⁴ A szerző feltételezi, hogy a leválasztás célja az intenzívebb szaktárgyoktatás. A meghirdetett állások közül azonban a három iskolában összesen 4 hely tölthető be szaktanárokkal. Felmerül a kérdés: *érdemes-e akkor önállósítani a kereskedelmi szakoktatást?* A szakemberek előtt ugyanis világos, hogy egy kereskedelmi iskolában legalább 3 kereskedelmi szaktanár szükséges, tehát összesen 9. Képtelenség 4 szaktanár beállításával a tantervben előírt követelményeket megvalósítani. Megjósolja azt a kényszermegoldást, hogy a tanteszületetek egyéb tanárai fogják a feladatokat elvégezni szakismeretek nélkül. Így viszont kérdésessé válik a színvonal.

Felhívja ezért az illetékesek figyelmét, hogy ne hagyják jóvá a főváros közgyűlésének határozatát, ha csak kellő garanciákat nem nyújtanak arra vonatkozólag, hogy az önállósítás által a főváros valóban három „célszerű szakintézetet fog hazánk kereskedelme számára nyerni”.

Ez a vita is, amely a kereskedelmi iskola ügyeibe enged betekintést, jól megvilágítja a Nemzeti Iskola irányvonalát, amelynek mindenkori vezérével az *érdekvédelem*. Érdekvédelem a tanár és a tanár működését meghatározó intézmény: az iskola oldalán állva.

Középiszkola. A Nemzeti Iskola cikkeinek tükrében a középiszkola a legkevesebb gondot, problémát okozó intézmény. Szervezeti kereteit, hasznosságát senki sem vitatta, mivel ebből az intézményből nyitott út vezetett a felsőoktatás felé. Tananyagában elsősorban a magyarosítás, magyar nyelv, nemzeti tartalom terén szükséges a továbbfejlesztés. E téren a Nemzeti Iskola főként *Klamarik* János miniszteri tanácsost, „a középiszkolai vezetés koronázatlan királyát” támadja. „Gyalázatos szelleme ránehezedik a középiszkolákra” – írta róla *Benedek Elek*.²⁵ „Áldásos” működésének eredménye az, hogy még a magyar szakos tanárok sem tudnak jól magyarul. Támadták *Klamarikot* azért is, mert *Csáky* miniszter idejében olyan kiválóan megszervezte a közoktatásügyi vezetést „bürokratizmusát”.²⁶

A középiszkolák problémái között szinte végig figyelemmel kísérhető a középiszkolai tanárok fegyelmi ügyeinek részletes taglalása. Rendkívül éles a pozícióharc és sok a visszaélés a középiszkolákban. Ennek a sajnálatos jelenségnek eredményeképpen számos, emocionálisan túlfűtött érdekvédelmi írás jelent meg a Nemzeti Iskola hasábjain. Maga *Benedek Elek* e téren elsősorban azért harcolt, hogy a fegyelmi ügyeket hozzák nyilvánosságra, s ne zárt ajtók mögött ítélkezzenek. A közvélemény csak akkor képes a megvádolt tanárokat megvédeni, ha a nyilvánosság előtt hangzik el a vád is, a védelem is.

Az egységes középiszkola ebben az időben mint lehetőség és mint követhető tendencia jelentkezik a lap hasábjain.

²⁴ NI 1894. IV. 9. „Videant”

²⁵ NI 1894 I. 27. „Fegyelmi ügyek”

²⁶ NI 1894. II. 17. „Klamarik”

Óvónőképés. 1899-ben jelentős cikket írt *Benedek Elek* az óvodai gondokról: „Az óvónői ügynél szomorúbb, rendezetlenebb ügy alig van egész tanügyi politikánkban . . . Az 1891. évi 15-ik tc. a kisdednevelésről intézkedik és kimondja a kötelező kisdedóvást. Ez a törvény ma is csak írott malaszt.”

Ennek okai: az állam képtelen végrehajtani, hogy a községek óvodákat állítsanak fel; az állam képtelen elérni, hogy ahol a község nem állít, ott maga az állam állítson fel óvodát; nincs pénz, mert a költségvetésben a honvédelem, a hadsereg kap mindent. 1892 óta 400 óvodát állítottak fel, ebben az évben 36 óvodát szándékozik az állam felállítani. A kisdedóvási törvény meghozatala után megindult nagyarányú óvónőképés miatt jelenleg mintegy ezer óvónő van állás nélkül. „Feltétlenül itt az ideje a végleges rendezésnek” – hangoztatta *Benedek Elek*.²⁷

E kor hazai óvodai nevelésének célját a *nemzetiségi politika* határozta meg. Miért volt szükség az óvodabájarás kiterjesztésére? Erről a kérdésre válaszolt *Mező Dániel* tanulmánya.

„Az óvodai nevelés elsőrendű célja a nemzeti állam kiépítése – fejtegette –, tananyaga magyar énekek, versek. Egyben iskolája a fajszeretnek is.”²⁸ A gyermekek már kicsi korukban megtanulják a magyar nyelvet. Az óvodáknak ezért elsősorban a nemzetiségi területen van nagy jelentőségük.

„Egy megalapozással felnövekvő ifjú csak a katonaságnál van próbára téve, a közös hadsereg szolgálatában. Itt látja, hogy ez a nemzet az ő érzelmeivel, nyelvével, ideáljaival nem törődik. De azért a magyar óvó és a magyar népiskola *áthonosító* munkáját még nem rombolta le ez a katonai szolgálat sem, mert az onnan hazajött katona megint emlékeihez tér vissza, megint a miénk lesz.”²⁹

Ez a nacionalista politika – tudjuk – a dualizmus egyik jellemzője volt. Az új óvodák létesítésének legfőbb indoka nem a gyermekek szociális helyzete volt, hanem az, hogy az „áthonosítás” politikája akkor hoz eredményeket, ha minél kisebb korban megkezdik a „nemzeti” nevelést, bármilyen legyen is a gyermek anyanyelve. Minél kisebb, annál eredményesebben nevelhető a „nemzeti” célok érdekében. E törekvésektől *Benedek Elek* sem, lapja sem volt mentes.

Tanítóképző. Már az 1900-as évek elején felmerült az igény a tanítók alaposabb, magasabb fokú képzésére. Ennek érdekében 1901-ben egy mindenre kiterjedő részletes tervezetet készítettek a szakemberek. *Téglás Lajos* ismertette tanulmányában az ezzel kapcsolatos problémákat.³⁰

A tanítóképzők célja: egyrészt általános műveltségnyújtás; másrészt a szakismeretek közlése és a tanítási készségek elméleti és gyakorlati alkalmazása által úgy képezni és nevelni a növendékeket, hogy azok a tanítóképzőből az életbe lépve, elméleti és gyakorlati ismereteik alapján képesek legyenek mint elemi népiskolai tanítók hivatásuknak megfelelni. Nagyobb figyelmet kell ezért fordítani a tanítóképzők mellett a működő *gyakorló elemi iskolákra*. Az egyik legnagyobb probléma: anyagi okok miatt a gyakorlóiskolai tanítói állásokra alig van pályázó.

²⁷ NI 1899. VI. 10. „Tanügyi képtelenségek”

²⁸ NI 1901. VI. 22. „Az óvónő proletárok”

²⁹ Uo.

³⁰ NI 1901. XI. 9. „Tanítóképző szakiskola”

A tanítóképzők tanárainak alaposabban kellene ismerniük a népiskolát, ez növelné szakértelmüket, egyben a tekintélyüket is. Helyzetüket azonban *átfogó rendezéssel* kellene megnyugtatóvá tenni. A cikkíró részletesen ismerteti a tanítóképző intézeti tanárok országos egyesülete által ez ügyben kidolgozott javaslatokat, amelyeknek lényegesebb pontjai a következők:

Képzésükről törvény útján kell intézkedni, képesítésük céljából szerveződjön országos bizottság, csakis az országos bizottság előtt tett vizsga alapján szerzett képesítéssel lehessen tanítóképző intézeti tanári állást vállalni.

Képesítő vizsgára bocsátás egyetemi tanulmány alapján történjen; okleveles elemi iskolai vagy polgári iskolai tanítók, illetve középiskolában érettségizettek számára két éves egyetemi képzés szükséges.

A szakirodalomban vagy a közoktatás területén érdemeket szerzett egyének közvetlenül is bocsáthatók a tanítóképző intézeti tanári vizsgára.

A tanár szaktárgya mellett rendelkezék széles körű filozófiai és pedagógiai ismeretekkel, a szakok csoportosítása feleljen meg a tanítóképző intézeti tanterv követelményeinek; a zene-, rajz- és tornatanárok képzéséről részletes intézkedés tétessék, az egyetemi tanulmányok legyenek szoros kapcsolatban a gyakorlati képzéssel.

A képesítés megszerzése elméleti és gyakorlati vizsga alapján történjen. A két vizsga között egy kijelölt intézetben egy évi gyakorlat szükséges.

A tanítóképző intézeti tanárok fizetése legyen egyenlő a középiskolai tanárok fizetésével.

Tanárképzés. A tanárképzés alapvető hiányosságát az *elégtelen gyakorlati képzés* jelentette ebben az időben. A Nemzeti Iskola keveset mond az egyetemi oktatásról. Kizárólag a gyakorlat oldaláról vizsgálja az egyetemi képzést, elsősorban a tanárképzés vonatkozásában. Miklóssy Sándor 1895-ben megjelent tanulmánya³¹ szerint a korabeli tanárképzési rendszer elavult, a gyakorlatban elégtelenre vizsgázott. Az egyetemről tudósok kerülnek ki, nem pedagógusok. Nem hoztak eredményeket a tanárképző intézetek, az ún. internátusok sem. Ezeket át kellene szervezni a következőképpen:

Alkalmazzanak bennük tapasztalt érdemes középiskolai tanárokat, akik három éven át heti 8–10 órában bevezetnék a jelölteket az összes tananyagba. A két szaktárgy mellett kötelező lenne a magyar irodalom és a magyar történelem is.

A jelöltek havonta 1 órát tanítanak, heti 12 órában pedig egyetemi előadásokat hallgatnának. Félévenként kollokválnának, a negyedik félév végén pedig szakalapvizsgát tennének. A harmadik év végén az igazgató bizonyítványt állítana ki számukra a tanulmányok elvégzéséről.

Ezzel a bizonyítvánnyal és a szakvizsga-igazolással azután két évre középiskolához kerülnének gyakorlótanárnak. Ezt követően vizsgát kellene tenniük a két szaktárgyból és pedagógiából a kerület főigazgatója előtt. Sikeres vizsga esetén kapják meg középiskolai tanári oklevelüket a gyakorlótanárok.

Miklóssy Sándor írásából kitűnik, hogy véleménye szerint a tanárképzés legfontosabb célja a gyakorlati oktató-nevelőmunkában beváló pedagógusok nevelése.

³¹ NI 1895. VI. 8. „A tanárképzés”

A Meseifa hagyatéka

Benedek Elek főszerkesztő és *Elek nagyapó* mesemondó munkásságát nem lehet külön vizsgálni akkor, amikor *Benedek Elek* „ars poetica”-ját akarjuk megfogalmazni. Egyikkel a legifjabb olvasókat, a gyerekeket, a másikkal a pedagógusokat, a felnőtteket kívánta nevelni.

A mesevilágból nyitott szemmel figyelte a korabeli hazai valóságot, érzékenyen reagált minden problémára, változásra. Szépirodalmi tevékenységével országos hírnevet szerzett már akkor, amikor a Nemzeti Iskola programját életre hívta. Tisztában volt azzal, hogy a meseírással hálás közönséget toboroz, maradandót alkot, míg a radikális tanügypolitikai lappal hasznos, de kevésbé látványos és bizonytalan területen munkálkodik. A nemes és tiszta cél amely egész életén át hajtóereje volt – „*a nemzet felvirágoztatása*” – egyaránt meghatározta művészi tevékenységét és pedagógiai szakírói munkásságát.

A Nemzeti Iskola az akkoriban forgalomban levő tanügyi lapok között előkelő helyet foglalt el. Széles teret biztosított a pedagógustársadalom számára sérelmeinek, jogaik megvitatására, jövőbe mutató, korszerű és újszerű koncepciók bemutatására. Nemcsak tartalmilag volt haladó s ezáltal kimagasló a lap színvonala, hanem *világos*, mindenki számára érthető *szakirodalmi stílusával*, nyelvével is kitűnt a hasonló profilú lapok közül.

Benedek Elek nem szerkesztette és írta lapját alacsonyabb igénnyel, mint szépirodalmi köteteit. Jól tudta, hogy egy hetilappal nem képes megrengetni a fennálló társadalom falait, de szilárd meggyőződéssel vallotta, hogy a közoktatás-politikai tények őszinte feltárása, a valóság megmutatása, a pedagógus közvélemény helyes orientálása széles néptömegek tudatformálására hat ki. S ezzel *a jövőt* munkálta.